

Türkiye’de Nüfus ve İstihdamı

Doç. Dr. Mahmut ADEM*

Malthus’a göre işsizlik, nüfus patlamasının ve ekonominin işgücü istemi yetersizliğinin bir sonucudur.

İşveren, yeterince kâr sağlayabildiği ölçüde işgücü istihdam etmek ister. Başka bir deyişle istihdam düzeyi, sermayenin artması koşulu ile belirlenir. Gerçekten istihdam düzeyi, sermaye ve yeni sermaye akımı hızı ile doğru orantılıdır.

İstihdam kuramını genel ekonomik kuram içinde incelemek gerekir. Konuya istihdam açısından bakıldığında, en önemli ve devrimci nitelikteki kuram, KEYNES kuramıdır.

Ancak Keynes kuramına oranla, klasik kuram az gelişmiş ülkelerin gereksinmelerine çok daha uygun bir kuramdır. Günümüzde, özellikle az gelişmiş ülkelerde bir nüfus patlamasından söz edilmektedir. Öyleyse Malthus’un nüfus artışı konusundaki görüşleri ile nüfus patlaması arasındaki ilişkilerin gün ışığına çıkarılması büyük önem taşımaktadır.

Malthus’a göre işsizlik, nüfus artışı ve ekonominin işgücü istemi yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Geri kalmış ülkeler için işsizliğin nedeni olarak, işgücü istemi yetersizliği söz konusu olamaz. Ama nüfus artışının işsizliğin önemli bir nedeni olduğu açıktır.

Nüfus artış hızının yüksek olması sonucu ortaya çıkan işsizlik konusunda Malthus kuramı «Çalışabilir ve çalışmak isteyen herkesi çalıştırmak için yetersiz bir düzeyde bulunan istihdamı ifade eden işsizlik, birinci derecede nüfus patlamasından ileri gelir». Malthus’un bu görüşü, bugün nüfus artışı çok yüksek olan, kentsel ve kırsal işsizliğin yaygın olduğu, gelişmekte olan ülkelerin durumunu çok iyi yansıtmaktadır.

Marx’a göre sermaye sahipleri, yeterince kâr sağladıkları ölçüde işgücü istihdam ederler. Öyleyse istihdam düzeyi, sermaye birikimi ve biriken sermayenin işletilmesi koşuluyla belirlenmektedir.

Keynes Genel Kuramı

Keynes 1930’da devlet karışması (müdahalesi) ile işsizliğe çözüm bulunabileceğini savunmuştur. Keynes, tam istihdam hedefine ulaşmak için araç olarak çoğaltan önermiştir. Ancak çoğaltan, dış ticaret açığı, borçlar, kendi kendine tüketim vb. nedenlerle geri kalmış ülkelerde geçerli olmayacaktır. Çünkü bu ülkelerde, üretken kapasite nedeniyle sunum örnek değildir.

*Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi, Eğitim Ekonomisi ve Planlaması Bölümü Başkanı.

Çizelge 1

Toplam Nüfus Yıllık Ortalama Artış Oranları (% olarak)

	1900-1950	1950-1970	1970-2000
Piyasa ekonomisi düzeni bulunan gelişmekte olan ülkeler	1,1	2,4	2,6
Planlı ekonomi düzeni bulunan gelişmekte olan ülkeler	0,5	1,8	1,4
Afrika	1,0	2,3	2,9
Güney Amerika	1,9	2,9	2,8
Asya	1,0	2,3	2,4
Gelişmiş ülkeler	0,8	1,8	0,9
Avrupa	0,6	0,8	0,7
S S C B	0,7	1,5	1,0
Kuzey Amerika	1,4	1,9	1,3
Dünya	0,8	1,8	1,9

KAYNAK : P. Bairoch. *Le Chômage Urbain Dans Les Peys en Voice de Developpement* Gêneve, BIT, 1972.

TÜRKİYE NÜFUSU

1. Nüfus ve İşgücü :

Geri kalmış ülkelerde istihdam sorunları tümüyle tarıma ve sanayileşmeye bağlıdır. Ancak ekonomik kalkınma konusunda yapılan bir araştırmada, birbirleri üzerine etkisi olan ulusal ekonominin temel verileri görmezlikten gelinemez.

Çizelge 2
Türkiye Nüfusu ve İşgücü (bin olarak)

Yıl	0-14 yaş kümesi	Topluma oranı %	Mesleksiz nüfus	Aktif nüfus	Artış %	Toplam nüfus
1960	11.900	42.9	3.006	12.993	—	27.809
1965	13.101	41.7	4.699	13.591	0.9	31.391
1970	14.841	41.7	5.491	15.336	2.5	35.666
1975	16.060	39.8	—	22.217	7.7	40.348

KAYNAK : DİE, Nüfus Sayımları temel alınarak hesaplanmıştır.

Bu nedenle, önce bir ekonomide aktif nüfusu belirlemede temel etmen olan nüfusu incelemek gerekir. Bu konuda kısa dönemde etkisini gösteren ve ekonomik olmayan bazı başka etmenler de vardır.

Ancak uzun dönemde nüfusun niteliği, sonucu belirleyici bir etki göstermektedir. Başka bir deyişle aktif nüfusun, toplam nüfusu besleme işlevi vardır. Nüfus artış oranının yüksek olduğu ülkelerde iş sunumu konusunda, bu artış önemli bir etmendir. Bazen toplam nüfus ile işgücü arasındaki ilişki çok belirgin olmaktadır.

Toplam nüfus ayrıntılı bir biçimde incelendiğinde, bu nüfusun özelliklerinin, işgücüne etkisinin çok önemli olduğu anlaşılmaktadır. Örneğin nüfusun yaş ve cinsiyete göre dağılımı. Bir başka örnek, 20-65 yaş kümesi aktif nüfus içinde erkek nüfusun yüzdesi hemen tüm ülkelerde çok yüksektir. Buna karşılık 10-14 yaş kümesindeki gençler ve 65 yaşın üstündeki yaşlılar dikkate alındığında durum bir ülkeden ötekine çok farklıdır. Örneğin öğrenim çağındaki genç ve çalışma yaşının dışındaki yaşlıların toplam nüfus içindeki yüzdesi, gelişmekte olan ülkelerde, gelişmiş ülkelere çok yüksektir.

Aktif nüfus içinde kadınların önemi ülkeden ülkeye çok değişmektedir. Ancak kadınların işgücüne katılmaları, erkeklerden çok daha düşüktür. Bununla birlikte gelişmekte olan ülkelerde kadınlar giderek ekonomik etkinliklere daha çok katılmaktadırlar. Kadınların işgücüne katılanların yüzdesi konusunda, aile durumunun etkisi çok önemli olmaktadır. Ancak bu konuda yapılan araştırmalardan, çeşitli ülkelerde kadınların işgücüne katılma yüzdesi ile kişi başına düşen ortalama gelir arasında hiç bir korelasyon bulunmadığı anlaşılmıştır. Bununla birlikte gelişmiş ülkelerde kadınların ekonomik etkinliklere katılma oranının % 30 dolayında olduğu anlaşılmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise, tarım kesiminin ağırlığı nedeni ile kadınların ekonomik etkinliklere katılmalarının yüksek olduğu, bunun daha çok aile içi yardımlaşma biçiminde görüldüğü söylenebilir. Ayrıca nüfusun coğrafi dağılımı da kadınların, gençlerin ve emeklilerin istihdamını etkilemektedir.

Yaş kümelerindeki farklılık da önemlidir. Çünkü üretmek için çalışma çağındaki yetişkinlerle, tüketici durumundaki gençler ve yaşlılar arasındaki ilişkinin belirlenmesine yardım etmektedir. Gelişmekte olan ülkelerin durumunda olduğu gibi, gençlerin yüzdesinin çok yüksek olduğu nüfusta, yetişkin nüfus üretken olmayan kümenin tüm ağırlığını yüklenmektedir.

Cizelge 2'nin incelenmesinden Türkiye'de : 0-14 yaş kümesi nüfus yüzdesinin çok yüksek olması, aktif nüfusun büyüme oranını azaltmaktadır. 1950'de aktif nüfus, toplam nüfusun % 51'ini oluştururken, bu oran 1960'da % 47'ye, 1965 ve 1970'de % 43'e düşmüş ve 1975'de % 55'e yükselmiştir.

Doğum oranı yüksek olduğundan Türkiye'de nüfusa «genç nüfus» denilebilir. Toplam nüfus içinde 0-15 yaş kümesi nüfusun ba-

zen de %40'a bazen de, daha yüksek bir orana ulaştığı görülmektedir. Ancak özellikle tarım kesiminin toplam ekonomi içindeki yerinin yüksek olduğu az gelişmiş ülkelerde, 10-14 yaş kümesi nüfus, büyük ölçüde ekonomik etkinliklere katılmakta, böylece aktif nüfus oranını arttırmaktadır.

Katılma Oranı :

15-64 Yaş kümesi nüfus, çalışma çağındaki nüfustur.

Aktif nüfus, mesleki bir etkinlikte bulunabilen nüfustur.

Pek çok toplumsal, ekonomik ve kurumsal etmenler aktif nüfus ile toplam nüfus arasındaki ilişkiyi etkilemektedir. Bununla birlikte bir toplumda, bireylerin üretken etkinliklere katılmalarını belirleyen kurallar bulunmaktadır.

1. İşe kabul yaşını ve gençlerin zorunlu öğrenim süresini belirleyen kurallar.
2. Çalışmayı durdurma (emekli olma) koşullarını belirleyen kurallar.

Çalışan sivil, aktif nüfus incelenirken, askerler ve işsizler, bunun dışında tutulmaktadır. Ancak gizli işsizlik ve işin verimsizliği aktif nüfusun oylumunu büyük ölçüde düşürmektedir.

Katılma oranına ilişkin bu genel gözlemlerden sonra, Türkiye'de bu sorunu inceleyebiliriz. Etkinlik oranı, toplam nüfusta 100 kişiye düşen aktif nüfus olarak tanımlanabilir.

Çizelge 3

Türkiye'de Nüfusun Etkinlik Oranı (%)

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
1955	45	55	50
1960	39	54	47
1965	33	52	43
1970	34	50	41
1975	44	76	60

Kaynak : DİE, Nüfus sayımları verilerine göre hesaplanmıştır.

Öteki ülkelerde olduğu gibi Türkiye'de de erkek nüfusun etkinlik oranı, kadınlardan yüksektir.

Benzer bir ilişki de, aktif nüfusun çalışma çağındaki nüfusa oranı konusunda görülmektedir.

Çizelge 4**Türkiye'de Aktif Nüfusun Çalışabilir Nüfusa Oranı (%)**

Yıl	Kadın	Erkek	Toplam
1960	64	93	81
1965	57	91	73
1970	54	88	69
1975	55	86	68

Kaynak : DİE, nüfus sayımları verilerinden hesaplanmıştır.

Kadınların, nüfus sayımında ev hanımı olarak bildirilmesine karşın, bunların çoğu tarım kesiminde aile işletmelerinde çalışmaktadırlar.

Erkek nüfusa gelince, iki ayrı durum belirgindir. Birincisi, Türkiye'de nüfus, yaş piramidinin alt düzeylerine inildikçe büyüyen kümelere katılma oranı ve etkinlikleri yüksektir. İkincisi, zorunlu öğrenim, tüm nüfusa yaygınlaştırılmamıştır. Öteki öğretim düzeylerinde de okullaşma oranı çok düşüktür. Bu nedenle 14-19 yaş kümesi nüfusun hemen hemen tümü, ekonomik etkenliklere katılmaktadır.

Aktif Nüfusun Yapısı

Aktif nüfus, başlıca üç ölçütten itibaren incelenebilir.

1. Cinsiyet ölçütü

Kadınlar XX. yüzyıl başından beri aktif nüfus içinde giderek artan bir yer tutmaktadırlar. Genel olarak ticaret, büro işleri ve serbest mesleklerde istihdam edilmektedirler. Ancak aktif nüfus içinde kadınların yerini belirleyen etmenler, ülkenin gelişme düzeyine göre çok farklı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde tarım kesiminde çok önemli bir yer tutmakta olan kadınlar, gelişmiş ülkelerde daha çok hizmet kesiminde çalışmaktadırlar. Eskiden gelişmiş ülkelerde sanayide de çalışmış olsalar bile, bugün bu kesimde çalışan kadınlar, öteki kesimlere oranla daha azdır.

Çizelge 5**Türkiye'de aktif kadın nüfusunun kesimler itibariyle dağılımı (%)**

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet
1965	94	4	2
1970	91	5	4
1975	90	7	3

Kaynak : DİE, nüfus sayımlarından hesaplanmıştır.

Aktif kadın nüfusun hemen hemen tümü, tarım kesiminde çalışmaktadır. Ekonominin bu üç kesimi arasında kadın işgücünün dağılımı çok dengesizdir. Öte yandan kesimlerde toplam çalışanların kadın işgücü yüzdesi şöyledir :

Tarım : % 50.5

Sanayi : % 6.0

Hizmet : % 10.0

Görülüyor ki kırsal kesimde çalışan kadın oranı erkeklerden daha yüksektir. Ancak 1960 yılında yapılan bir araştırmaya göre kadınların % 88'i, bir tarım ülkesi koşullarında olduğu gibi, ücret karşılığı değil bir aile yardımı biçiminde çalışmaktadırlar.

2. Yaşa göre dağılım

Genel olarak gelişmekte olan ülkelerin nüfusu genç, gelişmiş ülkelerin nüfusu yaşlı nüfustur. Bu noktayı aydınlatmak amacı ile nüfusu yaş kümelerine göre inceliyelim.

Tüm ülkelerde 20-64 yaş kümesi nüfus sayı ve nitelik açısından, aktif nüfusun en önemli bölümünü oluşturmaktadır. Bu küme aktif nüfusun % 70-90'ını oluşturmakta ve işe en bağlı yaş kümesidir.

Erkekler için bu oran her zaman % 90'ın üstündedir. Ekonomik etkinliğe katılmama, bu yaş kümesi nüfusun çok küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu kümede kadınların katılma oranı, 14-19 yaş kümesine oranla daha azdır.

Zorunlu öğrenimin tüm yaş kümesi nüfusa yaygınlaştırıldığı gelişmiş ülkelerde, 15 yaşından küçük nüfus, ekonomik etkenlere hemen hemen hiç katılmamaktadır. Bu yaş kümesi nüfusun yasal olmayan istihdamı konusunda gerekli önlemler sendikalarca elde edilmiştir. Buna karşılık, gelişmekte olan ülkelerde, bu arada Türkiye'de, özellikle hasat mevsiminde çok işçi isteyen tarım üretiminin toplam ekonomi içinde ağırlığı fazla olduğundan, gençlerin çalıştırılması çok yaygındır. Bundan başka, bu kesimde işçi koşulları etkili bir denetimden yoksundur ve zorunlu öğrenim tüm yaş kümesi nüfusa yaygınlaştırılamamıştır. Şunu da eklemek gerekir ki genellikle gençlerin çalıştırılmasının yaygın olması, gelişmemiş ülkelere özgü bir sorundur ve bu da gelişme düzeyinin bir ölçütüdür.

15-19 yaş kümesi gençlerin ekonomik etkinliklere katılmaları konusunda, gelişmiş ülkeler ile gelişmekte olan ülkeler birbirlerine yaklaşmaktadırlar. Çünkü gelişmiş ülke ekonomisi, zorunlu öğrenimden sonra gençlere çok sayıda iş olanakları sunmaktadır. Az gelişmiş ülkelerde de bu yaş kümesi nüfus, özellikle kırsal kesimde, büyük ölçüde ekonomik etkinliğe katılmaktadır.

65 yaşından daha yaşlı nüfus, özellikle gelişmiş ülkelerde, toplam nüfus içinde önemli bir yer tutmaktadır. Buna karşılık bu nüfus kümesinin ekonomik etkinliklere katılması, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, oldukça yüksektir. Çünkü bu ülkelerde toplumsal nitelikteki önlemler, örneğin toplumsal güvenlik önlemleri, yeterli değildir, mevcut önlemler de gereğince uygulanamamaktadır.

Türkiye'de yaş kümelerine göre nüfusun yapısı, genelde öteki gelişmekte olan ülkelerinkine benzemektedir. Türkiye'de nüfusun yaş kümeleri itibariyle ekonomik etkinliğe katılma oranı aşağıdaki çizelgede verilmiştir.

Çizelge 6
Katılma Oranı (%)

Yıl	E r k e k				K a d ı n			
	15-19	20-64	65	Toplam	15-19	20-64	65	Toplam
1965	74	96.6	81.9	52.7	61.4	60.3	13.5	33.6
1970	72.1	95.3	78.2	50.3	58.3	59.7	11.5	30.3

Kaynak : H. Cillov, Türkiye Ekonomisi. İstanbul, 1970.

Çizelge 7
Yaş Kümelerine Göre Nüfus Dağılımı (%)

Yıl	15'den küçük	15-64	65 ve +
1965	42.0	54.1	3.9
1970	41.8	53.8	4.4
1975	40.1	55.4	4.5

Kaynak : DPT, Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı, Ankara, 1978 S. 25.

Yukarıdaki rakamlardan Türkiye'de de işgücünün temel kaynağının 20-65 yaş kümesi nüfus oluşturmaktadır. Bu kümede erkeklerin katılma oranı yüksek kabul edilebilir. Çünkü 1975 yılında bu oran % 59.7 dolayındadır.

Toplam nüfusun % 40'dan fazlası 15 yaşın altında, bunun da yarısını zorunlu öğrenim çağı olan 7-14 yaş kümesi oluşturmaktadır. 7-14 yaş kümesi nüfusun ekonomik etkinliğe katılmaları konusunda ayrıntılı istatistiksel veri bulunmamasına karşın, özellikle tarımsal üretime katkılarının çok önemli olduğu bilinmektedir. Okullaşma tüm ülkeye yaygınlaştırılmadığı için, özellikle hasat mevsiminde bu yaş kümesi nüfusun çok önemli bölümü tarlada, bahçede vb. yerlerde çalışarak ailelerine yardım etmektedirler.

Ailelerine yardım ve öğrenim olanakları sınırlı olan 15-19 yaş kümesi nüfusun, ekonomiye katılma oranı oldukça yüksektir. 65 yaşın üstünde bulunan nüfus da iki nedenle ekonomik etkinliklere bû-

yük ölçüde katılmaktadır. Okullaşmanın belli yaşlarla sınırlı olması ve emeklilik olanaklarının yetersizliği.

3. Mesleki etkinlik ölçütü :

I. Kesim : Tarım, orman ve balıkçılık

II. Kesim : Maden, sanayi

III. Kesim : Ticaret, taşıma, hizmet ve öteki ekonomik etkinlikler

Daha kısa olarak I. Kesime tarım, II. Kesime sanayi, III. Kesime hizmet denilmektedir.

Kimi iktisatçılar (Colin Clark) hizmet kesimi ile gelir arasındaki ilişkiyi vurguluyor ve ekonomik yapıdaki değişikliklere koşul olarak tarım kesiminden öteki kesimlere nüfusun nasıl transfer edileceğini gösteriyorlar. Ona göre gerçek gelir, her zaman hizmet kesiminde nüfusun daha önemli bir bölümünün istihdamına bağlıdır. Ancak gelişmekte olan ülkeler söz konusu ise bu görüş tartışma götürür. Çünkü bu ülkelerde, zaten, hizmet kesimindeki nüfus, sanayi kesiminden daha yoğundur. Bunun üç nedeni bulunmaktadır.

1. Anılan ülkelerin önemli bir bölümünde, ekonomik etkinliklerin yoğun olduğu, dağıtım, ulaşım, kent ve limanların yönetim hizmetlerinde, yabancı işgücü de azımsanamıyacak denli önemlidir.
2. Özgürlüğüne yakın zamanlarda kavuşmuş ülkelerde kamu hizmetlerinin gelişmesi.
3. Genel hizmet kategorisi içinde özellikle ev ve personel hizmetlerinin önemli olması.

Çizelge 8

Türkiye'de aktif nüfusun kesimler itibariyle dağılımı (%)

Yıl	Tarım	Sanayi	Hizmet	Bilinmiyen
1965	71.8	10.2	11.1	6.9
1970	67.7	12.2	13.1	5.0
1975	64.1	15.1	16.7	4.1

Kaynak : DİE Türkiye İstatistik Yıllığı, 1971 ve 1977 adlı yayınlardan alınmıştır.

Tarım kesiminin önemi açıkça ortada. Bunun 1980'lerde de % 60'ın altına düşmediği bilinmektedir. Kalkınma planlarında, özellikle son ikisinde, sanayiye öncelik verilmiş olmasına karşın, ülkemizde sanayileşme düzeyinin bölgeden bölgeye büyük farklılık gösterdiği bilinen bir gerçektir. Marmara Bölgesi'nde toplam gelirin % 60'ı sanayi kesiminden sağlanmaktadır.

Türk ekonomisinde yapısal değişiklik 1960'larda başladı. Ancak her yıl iş piyasasına yeni gelen insangücüne istihdam olanakları yaratmak bir yana, mevcut işsizlere bile iş bulma olanakları sağlanamıyor. İşsiz sayısı günden güne astronomik ölçülerle artış göstermektedir.

Sonuç

Genel olarak gelişmekte olan ülkelerde, bu arada Türkiye'de, nüfus artış oranı çok yüksektir. Kimi yıllar bu oran o denli yüksek olmaktadır ki, üretim etmenlerinden işin marjinal verimliliği sıfıra yaklaşmaktadır. Çünkü sermaye, özellikle dövizin kıt bir kaynak olduğu bu ülkelerde hedef alınan kalkınma hızına bir türlü ulaşamamaktadır. Son yıllarda ülkemizin karşı karşıya bulunduğu durum da budur.

Öyleyse ya nüfus planlaması yoluyla doğumlar denetim altına alınmalıdır. Ancak böylece nüfus ile ekonomik kalkınma arasında dengeli bir düzen kurulabilir.

Ya da bugünkünden daha fazla dış kaynak sağlanarak tüm nüfusun çalışması için yeterli istihdam yaratılmalıdır. Çünkü ekonomide kullanılmayan sermaye ve makine, değerinden belli oranda kaybeder. Kullanılmayan insangücü, ekonomi için, hatta birey için tümüyle kayıptır. Ayrıca kaybedilen iş saatlerinin ötesinde, devlet çalıştıramadığı bireye, yaşamını sürdürmesi için bazı toplumsal haklar tanımıştır. Örneğin işsizlik sigortası. Bu durumda çalışmayan birey :

- Ulusal mal ve hizmet üretimine katılmadığı için toplum bundan zararlıdır.
- Geçim derdine düşen birey bundan zararlıdır.
- Bireye en az yaşam koşulları yaratmak durumunda olduğu için, devlet bundan ayrıca zararlıdır.

Öyleyse Türkiye'de nüfus artış oranı denilince, ilk düşünülecek artan nüfusun eğitimi ve istihdamı olması gerekir.

BİBLİYOGRAFYA

1. Adem, Mahmut, **Türk Eğitiminin Ekonomik Politikası**, Ankara, 1977.
2. ————. **Eğitim Planlaması**, Ankara Üniversitesi Eğitim Fakültesi yayınları, No: 68, Ankara, 1968.
3. Bairoch, P. **Le Chômage Urbain Dans les Pays en Voice de Développement**, Gêneve, BIT, 1972.
4. Cillov, Halûk, **Türkiye Ekonomisi**, İstanbul, 1970.
5. Devlet İstatistik Enstitüsü, **Nüfus Sayımları**, 1955, 1960, 1965, 1970, 1975.
6. Devlet Planlama Teşkilatı, **Kalkınma Planları** (I, II, III, IV.)
7. Keynes, J. M., **Théorie Generale de L'Emploi, de L'Interêt de la Monnaie**, Paris, 1971.
8. Köklü, Aziz, **Kalkınmanın Sosyal Sorunları** (teksir), Ankara, 1972.
9. Tuncer, Baran, **Gelecekte Türkiye Nüfusu ve Ekonomisi**, Türkiye Kalkınma Vakfı Yayınları, Ankara, 1979.